

7. Про осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Офіційний сайт Офісу Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-osib-yaki-vchinili-kriminalni-pravoporushennya-2>.

8. Буреш І. В. Державне регулювання у сфері протидії торгівлі людьми в Україні. Інвестиції: практика та досвід. 2013. № 7. С. 115–118. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2013_7_29

9. Соціально-педагогічні основи захисту прав людини, протидії торгівлі людьми та експлуатації дітей: навч.-метод. посіб. / За заг. ред. К. Б. Левченко, Л. Г. Ковальчук. [2-ге вид., доповн. і переробл.]. ТОВ «Агентство «Україна». К., 2016. 368 с.

10. Статистика щодо ризиків, пов'язаних з торгівлею людьми. Офіційний сайт Державної служби України з питань праці. URL: <https://smu.dsp.gov.ua/news/inspektsiia-pratsi-informuie-statystyka-shchodo-ryzykiv-pov-iazanykh-z-torhivleiu-liudmy/>.

Орлеан Андрій Михайлович,
виконувач обов'язків директора
Тренінгового центру прокурорів України,
доктор юридичних наук, доцент;
Пилипенко Ігор Вікторович,
експерт аналітичного відділу підготовки
прокурорів Тренінгового центру
прокурорів України

УРАЗЛИВИЙ СТАН ЯК ОЦІНОЧНЕ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ПОНЯТТЯ: ПРАКТИКА ТЛУМАЧЕННЯ І ДОКАЗУВАННЯ ЗА МАТЕРІАЛАМИ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Проблематика, що пов'язана із оціночними поняттями в кримінальному законодавстві України час від часу стає предметом наукової дискусії. Одним з таких понять є «уразливий стан особи», що використовується у чотирьох статтях Кримінального кодексу України (далі – КК України). З визначення цього поняття, наведеного у примітці до ст. 149 КК України («Торгівля людьми»), слідує, що цей стан може бути зумовлений фізичними чи психічними властивостями, а також зовнішніми обставинами. Наявність цього стану позбавляє особу або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) чи керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям. Такий стан може бути зумовлений збігом тяжких особистих, сімейних або інших обставин. Закріплення цього визначення в законі є слушним кроком законодавця, оскільки дає певні орієнтири для кримінально-правової кваліфікації та оцінки фактичних обставин у конкретній справі, хоча й залишає широке поле для судової дискреції. У цьому контексті цікавим, на наш погляд є питання того, які саме обставини і докази

суди беруть за основу при встановленні факту наявності уразливого стану та оцінці такого стану.

Вести мову одразу про всі категорії кримінальних правопорушень, де обвинувачені можуть використовувати уразливий стан потерпілих (ст.ст. 149, 258-1, 301-2, 303 КК України), не вбачаємо за можливе у межах цієї публікації. 3-поміж них найвищі показники за десять місяців 2025 року демонструють правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми. За цей період було обліковано 157 таких кримінальних правопорушень і спрямовано до суду 60 кримінальних проваджень з обвинувальним актом. Тож звертаємо увагу на практику розгляду саме цих проваджень.

Оскільки торгівля людьми може вчинятися з різними цілями, в залежності від видів експлуатації (сексуальна, трудова, втягнення у зайняття жебрацтвом, втягнення у злочинну діяльність тощо), то і потерпілими може бути широке коло осіб, які мають різноманітні фізичні, психічні властивості або на боці яких є різні зовнішні обставини. Приміром, як показує практика, для сексуальної експлуатації зловмисники вербують жінок, які, як правило, перебувають у скрутному матеріальному становищі або ж мають несприятливі сімейні чи особисті обставини. Потерпілими від трудової експлуатації так само можуть бути особи, на яких впливають певні негативні зовнішні обставини або ж які мають певні фізичні чи психічні властивості (інвалідність, вік, психічна хвороба тощо). Таким чином, уразливий стан потерпілих залежно від виду експлуатації може бути підтверджений відповідним набором доказів. Крім того, судам належить встановити не лише сам факт такого стану, а й оцінювати, наскільки він впливав на поведінку потерпілого і чи такий стан взагалі було використано обвинуваченим для досягнення своїх цілей. Детальний аналіз кількох вироків, що стосуються різних видів експлуатації, дозволив прослідкувати, які саме докази суди беруть до уваги при розгляді кримінальних проваджень у контексті оцінки уразливого стану потерпілого.

Так, за вирокком Дунаєвського районного суду Хмельницької області від 03.07.2023 р. керівницею психоневрологічного інтернату було залучено до примусової праці декількох підопічних цієї установи на підприємстві її сина. Ключовим доказом на підтвердження уразливого стану були особові справи пацієнтів (потерпілих) і протокол огляду цих справ, яким зафіксовано відомості щодо наявності діагнозів (захворювань психічного здоров'я потерпілих), обмеженої / відсутньої здатності усвідомлювати свої дії та чинити опір. Судово-психіатричні експертизи не проводились. Крім того, проведено негласні слідчі (розшукові) дії (далі – НС(Р)Д), якими зафіксовано, зокрема, спілкування обвинувачених, проведено обшуки за місцем примусової роботи і в адміністративній будівлі закладу. Було також проведено огляд нормативних та інших документів закладу (статут, посадові інструкції, список підопічних, журнал

працетерапії тощо), відомостей з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань про підприємство, на якому потерпілі залучались до праці, та його власника [1].

За обставинами іншого кримінального правопорушення потерпілого, який мав психічне захворювання було втягнуто у зайняття жебрацтвом. За відсутності документів медичних установ, які б підтверджували це захворювання, у кримінальному провадженні було проведено судово-психіатричну експертизу, висновок якої підтвердив уразливий стан потерпілого. Обвинувачений визнав свою вину, а суд розглянув справу у спрощеному порядку за згодою сторін без повного дослідження всіх доказів, оскільки обставини справи не оспорювалися [2].

У справі про сексуальну експлуатацію обвинувачені під час допиту стверджували, що вони не знали про життєві чи сімейні обставини потерпілих жінок, наявність боргів тощо, а під час вербування самі жінки нічого про себе не повідомляли. Однак суд дослідив матеріали, що підтверджують уразливий стан потерпілих, зокрема наявність кредитних заборгованостей, а також дані НС(Р)Д, якими підтверджено, що обвинуваченим було відомо про існування у потерпілих заборгованостей по кредитним зобов'язанням [3]. Загалом, як слідує з проаналізованих нами вироків у справах про сексуальну експлуатацію, значної уваги суди приділяють також показанням потерпілих.

Що стосується втягнення потерпілих у злочинну діяльність, то і в цих випадках під час вербування часто використовується їх уразливий стан. Так, згідно з вироким Малинівського районного суду міста Одеси від 13.04.2023 р. трьох громадян України під приводом працевлаштування на кораблях і яхтах у Туреччині для перевезення туристів, обіцяючи високий рівень заробітної плати, залучили до незаконного перевезення нелегальних мігрантів до країн ЄС з території Турецької Республіки. Вербування здійснювалося шляхом обману і використання уразливого стану потерпілих, що полягав у скрутному матеріальному становищі і відсутності роботи та стабільного доходу. Вони хотіли знайти роботу за кордоном і отримувати високу зарплату. Потерпілим було запропоновано заробітну плату в розмірі 2 000 доларів США. Одному з потерпілих обвинувачений повідомив правдиву інформацію, що він буде перевозити нелегальних мігрантів, пообіцявши одноразову початкову оплату в розмірі 3 000 доларів США за цю роботу, а також збільшення таких виплат за кожне наступне перевезення до 15 000 доларів США. Під час досудового розслідування вся протиправна діяльність обвинуваченого, який діяв у складі організованої злочинної групи, документувалась, а тому матеріалами НС(Р)Д було підтверджено сформульоване обвинувачення, зокрема в частині наявності уразливого стану та використання такого стану обвинуваченим [4].

Аналіз судової практики України засвідчує, що оцінка «уразливого стану» як оціночного поняття потребує індивідуалізованого підходу. Дослідження конкретних вироків показало, що суди визнають уразливий стан доведеним на підставі комплексного аналізу доказів: матеріалів НС(Р)Д, медичної документації, висновків судово-психіатричних експертиз та фактичних обставин життя потерпілих. Такий підхід дозволяє встановити зв'язок між уразливим станом і діями обвинувачених, які використовували цей стан. Також можемо зробити висновок, що подібний аналіз судової практики у розширеному варіанті може стати основою для визначення орієнтовних індикаторів уразливості для кожного виду експлуатації, які можна застосовувати як «чек-лист» для практиків.

Список використаних джерел

1. Рішення Дунаєвського районного суду Хмельницької області від 03 липня 2023 року у справі № 674/231/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111955601>.

2. Вирок Івано-Франківського міського суду Івано-Франківської області від 1 липня 2021 року у справі № 344/96/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/98005143>.

3. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 02.11.2021 р. у справі № 750/5031/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100919043>.

4. Рішення Малинівського районного суду Одеси від 13 квітня 2023 року у справі № 522/17142/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110202055>.

Павлюх Ольга Анатоліївна,

доцент кафедри кримінального права та процесу Державного податкового університету, кандидат юридичних наук, доцент;

Дучимінська Леся МIRONІВНА,

начальник управління контролюючої роботи Головного управління Пенсійного фонду України у Волинській області

ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ЧАСІ В ОРГАНАХ ПЕНСІЙНОГО ФОНДУ УКРАЇНИ

Загальноновизнаним на науковому рівні є висновок про те, що під зворотною дією закону про кримінальну відповідальність у часі слід розуміти випадки поширення нового законодавчого акту на діяння, які були вчинені до набрання ним юридичної сили (чинності тощо) [1, с. 271]. При цьому вчені вивели практично всі можливі випадки, включаючи й ті, що стосуються діяльності органів Пенсійного фонду